

Алексеј Тимофејев

Глад или геноцид? Оштре стране друштвене историје на постсовјетском простору

Виктор Кондрашин, *Голод 1932–1933 годов:
Трагедия российской деревни*, Российская политическая энциклопедия
(РОССПЭН), Москва 2008, стр. 520.

Парламентарна скупштина Савета Европе је 2006. године осудила кршење људских права у комунистичким државама, с тим да се резолуција односи на све „без изузетка комунистичке режиме, који су владали у Централној и Источној Европи у прошлом веку“. Ова одлука, између осталог, укључивала је идеју да се „Голодомор“¹ 1932–33. године у Украјини – са обзиром на димензије овог злочина – посматра као геноцид против украјинског народа, који је био орга-

---

¹ Посебан украјински назив за глад 1932–1933. године на подручју Украјинске Савезне Социјалистичке Републике.

низован од стране тоталитарног комунистичког режима. Ова формулација је изазвала изузетно негативну оцену од стране руских учесника Парламентарне скупштине и била је топло поздрављена од стране државног врха Украјине.

Већ 26. новембра 2005. године Украјина је по први пут на државном нивоу прославила Дан успомена на жртве „Голодомора“ који се обележава задње недеље новембра. А 21. маја 2006. године био је званично отворен и државни Институт националних успомена као централни орган за прикупљање информација о „геноциду над Украјинцима“. Отварање ове институције је уследило на предлог Џејмса Мејса² америчког научника који се бави питањем „Голодомора у Украјини“ већ неколико деценија³.

Украјински историчари су и раније разрађивали ову тему, а сада је она добила апсолутно нову конотацију у њиховом раду. Овај историографски напор у проучавању једне теме из друштвене историје подигнуте на ниво државне политике има више него провидан циљ. Међутим и у суседној Русији становништво је такође много патило од глади 1932–33. године. Зато је посебну критику у Русији добила теза да су ужасна дешавања почетка тридесетих година 20. века имала неку националну (односно антинационалну) обојеност.

На тај начин дискусија око појединог проблема у друштвеној науци је дошла до тачке кључања. Сажетак украјинских научних ставова представљају радови проф. др. Станислава Куљчицког, истакнутог украјинског историчара и заменика директора Института за историју Украјине Академије наука Украјине. Куљчицки тврди да је у предратно доба у Украјини живео 31 милион људи, од којих 25 милиона у селима, а 6 милиона у градовима. С тим да је у градском становништву проценат етничких Украјинаца био изузетно низак. Зато је глад (и ужасне последице у облику изумирања читавих села и појаве канибализма) имала углавном жртве украјинског порекла и била је намерно етнички усмерена⁴.

Друга страна дискусије представљена је радом објављеним у издавачкој кући РОСПЕН („Руска политичка енциклопедија“) 2008. године, која је још 1998. покренула библиотеку „Социјална историја“ са неколико десетина објављених наслова. Овај пут се ради о књизи из едиције „Историја стаљинизма“ доц. др.

² Mace, James E, *Communism and the Dilemmas of National Liberation: National Communism in Soviet Ukraine, 1918–1933*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University, Ukrainian Research Institute, 1983; *Century of Genocide: Eyewitness Accounts and Critical Views*. Edited by Samuel Toten, et al. Chapter 3, James E. Mace „Soviet Man-Made Famine in Ukraine“, pp. 78–112, New York: Garland Publishing, 1997.

³ Види детаљну информацију о раду америчких научника на ову тему на сајту <http://www.faminegenocide.com/>.

⁴ *Голод-геноцид 1933 року в Україні: Історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків*, Міжнародна науково-теоретична конференція, Київ, 28 листопада. 1998р.; Матеріали / Ред. кол.: С. Кульчицький та ін., Київ. – Нью-Йорк 2000.

Виктора Кондрашина, сарадника Пензенског универзитета. Кондрашин се више година бави друштвеном историјом сеоског становништва у СССР-у и неки од његових радова на ову тему већ су добили значај кључних радова⁵.

Према Кондрашину, непосредни разлог глади 1932–33. године је политика форсиране индустријализације (тзв. „великог скока“) и с њом везане колективизације и насилне реквизиције пољопривредних производа. Ово је била насилна политика, уперена против сељака, а отпочета је у тежњи да се изгради крупна индустрија по сваку цену, као и у жељи да се убрзано изграде крупна пољопривредна добра (тзв. „колхози“). Убрзана индустријализација морала је да се изведе у условима снажног спољног притиска. Главни извор девизних средстава у то доба је био извоз хлебног жита. Сматрало се да крупна аграрна производња даје веће резултате и зато је била прихваћена одлука о колективизацији. Међутим, непосредни резултати су били супротни од очекиваних.

Страшна масовна глад појавила се искључиво у оним регионима СССР-а где се производило хлебно жито. То је уследило због општег економског, а не неког одређеног националног става совјетске владе. Била је одређена зона потпуне колективизације која се поклапала са регионима масовне производње пшенице за извоз. Услед тога су баш у тим богатим пољопривредним крајевима били нагло створени „колхози“, што је одмах смањило радну активност сељака, услед њихове природне одбојности према таквој политици и низа других разлога.

Око 50 милиона сељака живело је у рејонима којима је харала глад. Њене размере нису превазилазиле просек „гладних година“ у царско доба. Међутим, глад је повећана насилним мерама против стихијске миграције. Да би се спречило рушење „колхоза“ дошло је до насилних мера блокаде рејона захваћених глађу. Стаљин и Молотов су потписали наредбу од 22. јануара 1933. године о забрани изласка из Украјине, Кубанске и Донске области, а 16. фебруара ова наредба је била проширена и на друге делове СССР-а. На свесавезном скупу колхозника током фебруара и марта 1933. године Стаљин је изузетно цинично изјавио присутнима: „Заборавили смо сиромаштво и глад!“ За задње четири мирне године царска Русије је извезла 10 милиона тона житарица, а Стаљин је за четири године за време глади продао иностранству око 13 милиона тона. Осим извоза, за време глади остале су нетакнуте и ратне резерве – 1,8 милиона тона.

На основу студиозних истраживања догађаја Кондрашин је реконструисао и механизам настанка глади. Насилно стварање колхоза и претеривање са плановима обавезних испорука хлебног жита за државу су биле две полуге које су лансирале страшни механизам насиља. Невероватно, али одређену улогу у томе је одиграла чак и плодна 1930, прва година постојања „колхоза“, која је пружи-

⁵ Виктор Кондрашин, „Голод 1932–1933 годов в деревнях Поволжья“, у: *Вопросы истории*, № 6, 1991, стр. 176–181.

ла могућност да се скупи два пута више државних дажбина него 1928. године, када „колхоза“ није било. Руководство је створило илузију успеха и дошло је до додатног повећања плана, што је довело до појаве мањка житарица 1931. године. Уместо корекција бројки обавезних испорука, да се о некој помоћи и не говори, дошло је до појачавања репресивних мера „против саботаже и ‘италијанског’ штрајка пољопривредника“. Држава је одузимала чак и пољопривредне производе намењене сетви и исхрани самих сељака, што је изазвало ужасне призоре глади 1932. године.

Према Кондрашину, дошло је до огромних губитака становништва не само у пољопривредним рејонима Украјине (20%), већ и у руским пољопривредним крајевима у Казахстану (30%), крајевима Централне Волге (23%) и на Северном Кавказу (20%). Према демографским подацима које он наводи у СССР-у је укупно помрло 5–7 милиона људи, с тим да су у Русији ови губитци били око 2–2,5 милиона, а у Украјини до 3 милиона, јер се у Украјини велики број сељака бавио производњом житарица за извоз. Према томе, догађаји од пре 75 година, када су изумирала читава села, заједничка су несрећа Русије, Украјине и Казахстана, која је уследила због Стаљинове окупне економске политике.

У свом раду Кондрашин је комбиновао студиозна проучавања централних архива са исцрпним студијама локалних архива Пензе и Саратова. Велики допринос доказивању његових ставова дали су и материјали матичара из крајева средње Волге 1927–1940. године. Кондрашин је искористио своје студије регистарских књига рођења, венчања и смрти које је почео још крајем осамдесетих и почетком деведесетих и које је делимично објавио у претходним радовима. Велики значај раду Кондрашина дала је и његово анкетно истраживање „Сведок глади 1932–33. године у селима Волшког региона“ и лично интервјуисање локалних учесника догађаја. Питања анкете су била груписана у три целине: разлици глади, живот села за време глади, последице глади.

У свом раду истраживач је успео да продре преко званичних и поверљивих забрана политичке полиције ОГПУ-а да се као узрок смрти фиксира „глад“. Зато су се на страницама докумената појављивале масовне епидемије смрти „од непознатих разлога“, смрти „од тровања сурогат-храном“ или од „крвавог пролива услед сурогат-хране“. Услед глади дошло је до драстичних призора, подред осталог и до канибализма, који се повезивао са приватном продајом меса и месних прерађевина у крајевима одакле је био забрањен излаз због активности ОГПУ-а. Језиви описи ових и бројних других грозних догађаја дају волуминозну књизи Кондрашина невероватну илустративност.

У том светлу неуспело супротстављање руских представника одлучи о осуђивању злочина комунистичких режима има посебну конотацију. Заправо, није се радило о негирању злочина у име комунистичке идеологије, већ о томе да

ови злочини нису имали национално обележје. А управо под тим околностима одређене студије друштвене историје привлаче су велику пажњу истраживача и читалаца. Без обзира на све, Виктор Кондрашин је успео да се избори са притиском „масовне пажње“ и научној јавности понуди добро финансирану научну студију базирану на објективном стручном приступу.